

vinnu svefnleysi með sólarböðum, og hefði líklega tekist það alveg ef náð-artíminn væri ekki hér svo stuttur og sólskinsdagarnir of fáir og of strjálir.

Eg tók um tíma sólarböð á þessum stað sem áður segir af, og þó ekki nema stutta stund og altaf um sama leyti dags.

Vóru gerðar dálitlar tilraunir til að fá mig til að hætta þessu, en eg ásetti mér að víkja ekki nema fyrir valdboði og til þess kom auðvitað ekki. Reglan fyrir breytni minni var einföld; með því að taka þarna sólarbað gerði

eg gott, ekki einungis sjálfum mér heldur einnig öðrum, er eg breytti gegn heimsku þeirra. Með því að hætta við þetta hefði eg gert ilt, sjálfum mér mest, en líka dálítið öðrum, með því að styrkja þá í hræsnisheimsku sinni.

Og það má helzt engum gera. Ekki einusinni sjálfum sér.

E. S. Þeir sem ætla að taka sólarböð, verða að gæta þess að fara varlega fyrst, meðan þeir eru að venjast sterku sólskini; það má sólbrenna bagalega, ef óvarlega er farið af stað.

31. 3.

Bekking og vanþekking.

I.

„Þekking bætir menn ekki“ stendur yfir einni grein í dagblaðinu „Vísir“ nýlega, þar sem sagt er frá ritgerð eftir einhvern Lundell.

Það er alveg óhætt að taka ennþá dýpra í árinna en „Vísir“ gerir og segja: þekkingin spillir mönnunum. En það verður að bæta því við, að þá sé litið á málið frá sjónarmiði þeirra, sem t. a. m. hafa laka vöru á boðatólum eins og mjög hefir tíðkast á landi hér, eða yfir höfuð frá sjónarmiði allra þeirra, sem að einhverju leyti byggja vald sitt og velmegun á vanþekkingu annara, eins

og mjög hefir átt sér stað í mannlegu félagi, og enn á sér stað.

Það er bezt að vera fáfróður, sagði kirkjufaðirinn Tertullian, eða eitthvað á þá leið, og fáfræði var einkenni miðaldanna, þegar kirkjuvaldið kaþólska stóð í blóma. Miðaldirnar tel eg frá því skömmu eftir 300, þegar Konstantín keisari tekur kristni, eða fer að aðhyllast þær kenningar, sem menn nefndu kristindóm; en svörtustu miðaldirnar tel eg hefjast 529, þegar Justinían keisari skipar að leggja niður háskólann í Aþenuborg, sem Plató hafði stofnað, og staðið hafði nærfelt í 1000 ár.

Fáfræðin á miðöldunum var svo megn, að tungumálin fornu aflöguðust, einkum eftir málsvenjum Gyðinga, sem enn sér og heyrir.

Nýju málin eru, í samanburði við forn málin, varla annað en samsafn af heimskyrðum og bögunum. En þó er auðvitað alveg nauðsynlegt að læra þau.

Það er óhætt að segja, að mannslífin sem farið hafi á þeim öldum sakir vanþekkingar, skifti hundruðum miljóna. Alt mannfallið í styrjöldum Rómaveldis, var lítið hjá því sem hlaut af þeim óþrifnaði, og allri þeirri breytingu á lífsháttum sem varð þegar hin forna menning — sem var þó auðvitað enganveginn fullkomin — varð að lúta í lægra haldi. Vanþekkingar vegna var það, sem Lundúnaborg á 17. öld var langtum óheilnæmri bær og banvænni, en Rómaborg fyrir 2000 árum.

Ög svo að eg snúi mér að Íslandi, þá þykir mér annað ólíklegra, en að það hafi kostað þetta þjóðfélag svo miljónum skiftir um síðastliðinn mannsaldur þó að ekki sé lengri tími tiltekinn, að alþýðumentun hefir ekki verið eins miklu betri, og hún hefði getað orðið, ef meiri áhuga, og segjum þrefalt meira fé hefði verið varið til að efla mentun og vísindi. Hvaðan hefði það fé átt að koma munu sumir segja, en þó aðeins þeir, sem ekki hafa hugleitt það hvað það þýðir, að menn geta, ef mér ekki skjátlást, farið héðan af landi burt með

nokkur hundruð þúsund krónur hér græddar og það mest úr vösum fátæks almennings, án þess að verða að gjalda nokkurn skatt af. En annars þykir mér ekki ólíklegt með öllu, að fé mundi geta fengist, nóg til þess að betur væri unt að halda í menningarhorfið en nú er gert, hefðu menn haldið áfram af Jóni Sigurðasyni, og reynt að fræða mentaða og mikilsverða Dani um, að frá Íslandi hafa nokkur hundruð miljónir króna runnið til Danmerkur, og að Danmörk er, sé rétt á lítið, í stórskuld við Ísland. Þykir mér býsna ótrúlegt, að ekki sé margir þeir menn í Danmörku, sem mundu telja Dönnum vansæmd í að gjalda ekki eitthvað til muna af þessari skuld, ef þeir vissu nógu vel hvernig málaefnin eru. Gætu Danir orðið fögur fyrirmynd í því, hvernig stærri og miklu auðugri þjóð á að bæta fyrir rangindi og yfirgang við minni. Og ekki er ósennilegt að eitthvað þessháttar hafi vakað fyrir þeim af Danakonungum, sem sem vitrastur hefir verið á síðari öldum, og best viljaður í garð Íslendinga, Friðrik 8., þó að telja megi víst, að hann hafi verið ófróðari um skifti Íslendinga og Dana síðan 1602 (og áður), en æskilegt hefði verið frá íslenzku sjónarmiði.

II.

Eitt sem vikið er að í grein Lundells, vita flestir nú orðið, að heppilegri námsaðferðir mætti hafa en þær, sem mest tíðkast ennþá, og ekki sízt

hér á landi, þar sem alt of lítið er lært í dráttlist og öllu, sem að því lýtur að glæða athugun. Því það er dagsanna, sem Grettir sagði, að jafnan hlýtur ilt af athugaleysinu.

Eins mun flestum koma saman um, nú orðið, að miklar kyrsetur yfir bókum séu ekki heilsusamlegar, sízt börnum, og verður vel að brýna fyrir þeim, sem mikið eiga að lesa, að hafa ekki bókinna of nálægt augunum eins og mönnum hættir svo mjög við, og leggja stund á hlaup og góðan andardrátt.

Eg held, að verulegar umbætur á íslenzkri mentun geti ekki orðið nema kjör kennara séu bætt til muna, og áhuginn á að búa sig undir starf sitt, betur studdur og glæddur. Nemendur á kennaraskólanum ættu t. a. m. að geta gert sér von um ferðastyrk (og eitthvað sem væri meira en nafnið) að verðlaunum fyrir mjög góða frammi- stöðu. Og það væri þjóðinni stórhagur, að kennarar ættu svo gott, að þeir mistu ekki áhugan á að menta sig áfram, og bæta kensluáferð sína. Að blindur leiði blindan er áreiðanlega ekki heppilegt.

Það er mikill munur á kjörum kennara t. a. m. á Þýskalandi, þar sem menn bezt hafa sannað orð Bacon's hins síðara, að „ment er máttur“, og svo hér á landi. Einusinni þegar eg var staddur í Berlín, heimsótti eg latínuskólakennara þar. Hann hafði efni á að ferðast til annara landa í sumar-

leyfinu, og tíma til að fást eitthvað við vísindi, auk kenslunnar. Hann hafði samið kenlubók eina ekki stóra, og hafði fengið yfir 7000 kr. fyrir hana, en átti þó von á meira. Engan veginn virtist mér hunn meiri gáfumaður en ýmsir kennarar mínir í latínuskólanum, en hafði auðvitað, á ýmsan hátt, átt hægra með að mentast en menn eiga hér í fásinninu, þar sem er svo erfitt að verða andlega sjálfstæður, og lítt hefir, síðan á 13. öld, notið þeirra manna, sem helst hefðu getað orðið það. En slíkir menn eru eins og hyrningarsteinar þjóðmentunarinnar. Einn af þeim, langt aftur á öldum, hét Ari Þorgilsson, og var ekki drepinn, eins og sumir aðrir höfuðskörungar íslenzkra bókmenta.

III.

Ein ástæðan, og ef til vill aðalástæðan til þess að kensla hefir verið og er illa borguð í samanburði við ýmsa atvinnu, sem ekki er jafn þýðingarmikil, gæti verið sem nú segir. Áður var það kirkjan sem tók að sér alla fræðslu. Klerkarnir voru nefndir kennimenn, en stundum voru klerkarnir í einu lagi nefndir lærdómurinn, hvorki meira né minna; enda var varla um annan lærdóm að ræða um tíma, en þeirra. En nú höfðu klerkarnir einhverjar beztu tekjurnar í löndunum, alt þjónaði í rauninni til þeirra, svo var þekkingin álitin mikils virði, þegar menn héldu að það

væri þekking á veginum til sáluhjálpar. Klerkarnir þurftu ekki að vera að hugsa um sérstaka borgun, þó að þeir segðu eitthvað, eða skrifuðu til fróðleiks, (eða afmentunar), eða kendu í skólum. Og svo eimdi nokkuð eftir af þessu þegar aðrir en klerkar fóru að kenna og skrifa; menn hugsuðu ekki eins og þurfti um, að nú var öldin önnur, og ekki góðu herbergin í klaustrunum og vel skipuðu matborðin þar, handa kennurunum að hverfa að.

IV.

Fyrir nokkrum árum kom ég í klaustur. Meiri háttar klaustur gat það varla talist, eftir því sem klaustur gerast þar í löndum; en þó var það há og mikil höll með meira en hundrað herbergjum. Mér veittist kostur á að heimsækja yfirklerkinn í klaustrinu. Herbergin hans máttu salir heita og man eg þar eftir skrifborði, sem var dýrgripur mikill, nokkur þúsund króna virði. Mér kom í hug skrifborðið hans Jónasar Hallgrímssonar, sem Páll heitinn Melsteð hafði eignast og sýndi mér stundum. Einfeldara gat borð varla verið. Við það sat að visu skáldið og skrifaði Hulduljóð. Jónas sagði sjálfur að það væri gott kvæði, og hann sagði það ekki ósatt; það er eitt af þeim listaverkum, sem endast betur en eir. En fleira og betra mundi þó eftir þann höfuðsnilling liggja, hefði hann getað

horfið í svipaðan bústað þessum þegar hann kom úr ferðum sínum.

Eg kom þar í bókasafnið í klaustrinu. Ekki man eg hvað mörg þúsund bækur voru þar, allar snyrtilega bundnar, en bókasalirnir sjálfir þrýðilegir.

Áður fyrrum fóru vísindamenn eða vísindamannsefni stundum í klaustur, ekki af neinum trúarákafa, heldur til þess að fá næði til að hugsa; og hefir ýmsum orðið hált á því, eins og Brúnó og Roger Baco. Var Hródgeir þeirra miklu eldri því að þessi afkomandi Gönguhrólfs (er eg hygg verið hafi), var fæddur 1214, sama árið og sá sem af einum lærisveina sinna var nefndur alvitrastur og höfsamastur, söguritarinn Sturla Þórðarson. Hefir mér stundum verið að koma í hug, hvort ekki muni verið hafa eitthvert sálufélag milli þeirra frændanna, Hródgeirs og Sturlu, eins og síðar milli Bacós yngra og Shakespeares. Var Hródgeir Baco spámaðar og einn hinn mesti afreksmaður að viti, og það svo mjög, að hann sagði, og til þess þurfti mikið vit á þeim öldum, að vitringarnir grísku og rómverku hefðu notið guðlegrar opinberunar, eigi síður en höfundar biblíunnar. Hródgeir sagði fyrir þá á 13. öld, að smíða mætti bifreiðar og flugvélar og margt fleira sagði hann, sem á þeim tímum þótti engu síður ótrúlegt, en það sem eg segi um sálufélag og ýmislegt annað. Var Hródgeir nefndur doctor mirabilis, sem víst alls ekki

átti að þýða aðdánlegi doktorinn, eins og menn halda nú (doctor þýðir kennari) heldur undarlegi doctorinn, eða sá sem kennir undarlega hluti. En Tómas Aquinas, sem nærri því mátti heita flón eitt í samanburði við Roger Bacó, var nefndur doctor angelicus, engildoktorinn. Og svo hált varð Hróðgeiri á því, að hafa gengið í munkalög, að tíu ár var honum með öllu fyrirboðið að lesa og skrifa, en 14 ár sat hann í varðhaldi. Fyrir það eitt að hann var vitrari en samtíðarmenn hans.

Hún er nógu fróðleg þegar farið er að hugleiða hana, saga þeirra manna,

sem mestu góðu hefðu getað til leiðar komið, og mannkynið á mest að þakka. Af æfisögu Bacós og Brúnós, kynni sumum að virðast, að það væri heillavænlegra fyrir manninn, að vinna heldur ríki myrkranna, og tefja fyrir framförum mannkynsins, heldur en færa út svið manlegrar þekkingar og auka mönnum vit, eins og þeir gerðu svo mjög. En þó mun ekki vera svo nema í bili. Eg hygg, að það muni satt reynast, sem sagt hefir verið. að þar sem vitið er muni mátturinn verða: „Magna est vis veritatis et prævalebít“.

1—4. okt.

Jöklar á Heklu.

O miserum insomnem in
tinniente inferno stu-
piditatis.¹

I.

Það er upphaf skriðjökla, að snjó leysir ekki úr fjöllum ár eftir ár, til fulls, heldur eykur fönn á fönn ofan, unz snjórinn fergist saman að ís eða jökli. Jökulsinn liggur ekki kyrr þar sem hann er kominn, heldur fer að mjakast niður eftir fjallinu þegar þrýsting er orðin nóg. En jökulendinn verður þar sem

¹) Orðin gera nokkra grein fyrir göllum á rannsókn og ritsmið.

jafnmikið bráðnar að neðan, eins og fellur til að ofan, og þar skilur jökullinn eftir það sem hann hefir borið með sér og mjakað undir sér af aur og leir og grjóti. Eru jökulsárnar altaf með jökullit, vanalega gráum, af steinmjölinu úr og undan jöklinum, eða steinsvarfinu; en jöklinum sjálfum má líkja við þjalartungu, sem strýkst niður eftir fjalli, seint en fast. Verður þar hverskonar berg undan að láta, þó að misjafnlega sé nokkuð, eftir seiglu og hörku bergsins og magni jökulsins.